

УДК 930.1

ПОЗИЦІЇ БОЧКОВСЬКОГО О.-І. ЩОДО ДЕРЖАВНИЦЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ НАУКОВЦІВ ХІХ-ХХ СТОЛІТТЯ

Соколівська З., Шендеровський В., д-р фіз.-мат. наук, проф.
(Інститут фізики НАН України)

У статті розглядаються питання розвитку українського руху, метою якого було досягнення політичного та соціально-економічного статусу, подібного до статусу передових європейських держав, в працях тогочасних вчених М. Драгоманова, О.-І. Бочковського, Т. Масарика, М. Сціборського та К. Левицького.

“Моїм провідним бажанням є те, щоби в нашій історії не лишилися самі тільки тіни забутих предків, але також діла незабутих діячів!»
К. Левицький.

Минуло більше двадцяти років з моменту, коли на геополітичній карті постала така держава як Україна, самостійна і визнана світом, за незалежність якої боролися віками, але яка і досі залишається державою перехідного типу.

Цілу низку політичних концепцій, поглядів, ідей щодо розв’язання національних проблем, що їх висувають науковці 19-20 ст., розглядає і аналізує у своїх працях великий український соціолог і політолог О.-І. Бочковський.

Належна увага приділяється філософу, політичному діячеві, першому президенту Чехословаччини Т.Г. Масаріку, котрий для О. Бочковського був взірцем, другом і вчителем.

Спілкування з Т. Масариком допомогло О. Бочковському сформувати навички самостійної роботи, виробити власну методіку дослідження. Він відверто зазначав, що методологію наукової діяльності засвоїв від чеського вченого. До світогляду молодого науковця, його національних поглядів під впливом Масарикової науки долучилися високі ідеї гуманізму, цінності людської

особистості. Він був борцем за ідею самостійного розвитку національної культури, що є, на його думку, необхідною передумовою національного визволення [1, ст. 18.11.2006 р.].

Т.Г. Масарик був тісно пов’язаний з Україною. Він підтримував український національний рух, завдяки його фінансовій підтримці і допомозі у Празі було відкрито Український Вільний Університет, Педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Українську Господарську Академію у Подебрадах. Будучи президентом, Томаш Масарик підтримував діяльність українських еміграційних груп у Празі. Він виступав за свободу та демократію України, хоча не бачив майбутнього нашої держави у незалежності. На його думку, Україна повинна була залишатися у складі Росії. Це він мотивував тим, що не може собі уявити Україну політично поза межами Російської держави і розглядає її, як автономну державу у складі Російської Федерації.

Цю ж думку Т. Масарик повторив у своєму меморандумі про більшовизм, підкреслюючи, що дієздатна російська влада зуміла б заспокоїти Україну, надавши їй автономію.

Такий підхід Т. Масарика до державності України суперечить не тільки його націоналістичній теорії, але й методології. Адже, виходячи з концепції поне-

волених народів, кожна свідомо нація прямує до власної державної самостійності, що на думку політичного діяча, є природним виявом сучасних національно-визвольних рухів [2, с. 16].

Після видання IV універсалу Т. Масарик сказав: «Ми визнали Україну, коли вона III Універсалом проголосила себе державою, але в рамках федеративної Росії. Це ми могли прийняти, виходячи з чеської і слов'янської ситуації. Ми визнали Україну як частину Росії і думали, що Україна ще буде воювати. Але в IV Універсалі зазначено, що війни не буде, що буде мир, і зокрема, з Австро-Угорщиною... Особисто я не можу визнати самостійну Україну поза рамками Росії як правове і політичне утворення. Це дуже суперечить моїй думці. Розбивати Росію, на мій погляд, – це просто працювати на Пруссію». Він пояснював свою думку тим, що Україна не мала «злагодженої адміністрації і через це могла б потрапити під вплив Австрії і Німеччини» [3, ст. 16.03.2002 р.].

У 1931 році виходить у світ фундаментальна монографія О.-І. Бочковського «Т.Г. Масарик: Національна проблема та українське питання», в якій автор ретельно дослідив неоднозначні відношення Масарика до державотворчих процесів в Україні 1917-1918 рр., політику Масарика і чехословацького війська 1918 року після укладення Брестського миру. Саме завдяки концептуальним поглядам свого вчителя О. Бочковський стає борцем за ідею самостійного розвитку національної культури, що є необхідною умовою національного визволення [4, с. 19].

О. Бочковський вважав Т. Масарика «каменярем сучасної націології», але лише після М. Драгоманова. У праці «Вступ до націології» читаємо: «він продовжував працю у цій ділянці, яку розпочав його великий український попередник».

А у 1918 році вийшла у світ праця «Національна справа», яку науковець присвячує пам'яті українського публіциста, історика, літературознавця М. Драгоманова.

У «Вступі до націології» О. Бочковський зазначає, що 19 століття є «століттям нації», через національне пробудження, яке охопило усю Європу, де важливу роль надавалось романтичному ідеалізму і належну увагу цьому приділяв М. Драгоманов. О. Бочковський не раз підкреслював, що його цікавила проблема нації не лише з політичного, але і з наукового боку.

Щодо України, то шлях її розвитку М. Драгоманов бачив у соціалізмі, який по-різному оцінювався науковцями. Він вважав, що потрібно співпрацювати з прогресивними силами інших націй, прагнув поєднати український національний рух з європейськими концепціями. «Його національні і націографічні писання – це наріжні камені в будинку науки про націю», – говорить О. Бочковський.

М. Драгоманов аналізує політичні проблеми Росії та України, народну творчість українського народу, український національно-визвольний рух та питання державотворення. У його працях фігурує соціологічний метод дослідження.

Він розуміє, що форма державної влади не грає вирішальної ролі у визначенні справжніх рис політичного режиму. Будучи пристрасним пропагандистом демократичних цінностей, він залишився тверезо мислячим політиком, соціологом і реалістом [5, с. 40].

«В нашій справі, коли ми поставимо думку, що національність є перше, головне діло, то ми або поженемось за марою, або станемо слугами того, що всилюється спинити поступ людський, і поставимо на ризик, коли не на згубу, й саму нашу національність. Коли ж ми станемо при думці, що головне діло —

поступ людини й громади, поступ політичний, соціальний і культурний, а національність є тільки ґрунт, форма та спосіб» [6, розд. 4], – пише він у своїй праці «Чудацькі думки про українську національну справу» (1913 р).

З його слів розуміємо, що пріоритетне місце М. Драгоманов надавав людським, суспільним цінностям, а уже другорядне – національним проблемам. У цьому саме виявлявся його «космополітизм у цілях, націоналізм у засобах», що знайшло підтримку і у О. Бочковського.

М. Драгоманов сформулював і розробив політичну програму українського руху, метою якого було досягнення політичного та соціально-економічного статусу, подібного до статусу передових європейських країн. Твердо дотримуючись федералістських позицій, він не виступав за відокремлення України від Росії, лише вважав за необхідне реорганізувати Російську імперію у вільну конфедерацію автономних регіонів.

У цей час вся українська історіографія – і в Східній Україні, і в Галичині, і в еміграції – стояла на однакових ідейних (українських, державницьких) позиціях, зосереджуючи свою увагу на дослідженні проблем української національно-державницької незалежності в її історичному розвитку і в усіх її проявах – політичному, економічному та культурному [7, с. 43].

Саме тому культура, на думку М. Драгоманова, має стати не останньою частиною у фундаменті формування держави.

О. Бочковський підкреслює його національні погляди у поєднанні з науковою діяльністю: «досліди М. Драгоманова на полі національних рухів й національної проблеми взагалі органічно входили в програму його наукової діяльності. У ХІХ ст. в Європі не багато

було вчених, ім'я яких більш заслужено може бути вписане на сторінках преісторії націоналізму, ніж ім'я автора „Чудацьких думок про українську національну справу” [8, с. 4].

Поряд з М. Драгомановим О. Бочковський проводить аналіз ідеології одного з фундаторів ОУН та теоретика українського націоналізму М. Сціборського, погляди якого були побудовані на максималізмі та любові до своєї нації.

У 1935 році вийшла у світ праця М. Сціборського «Націократія», в якій він оцінив і описав своє бачення усім політичним моделям, які панували у історії. Зупиняючись на демократії, він говорить: «Видвигаючи принципи рівності й братерства, демократія сподівалася на їх здійснення від самої "досконалої природи" людини, та демократія вже втратила свій вплив і втрачатиме його далі. Свою "коронну" роль політична демократія вже зіграла. Вона без будучності» [9, розд. 1].

На його думку, це була хороша модель суспільства, але не настільки сильна, щоб не бути побороною сильнішою, такою, як соціалізм, чи комунізм, котрі у свою чергу теж не знайшли підтримки у його поглядах. «Сліпа віра в досконалість людини безпідставна. Життя – це не приємний "вишневий садок", де все мирно співжить й благоденствує... Це арена безнастанних змагань і сплетений вузол антагоністичних відносин!» [9, розд. 2], – пише він щодо соціалізму.

Аналізуючи поряд з демократією і соціалізмом такі політичні моделі як фашизм, диктатура та комунізм, М. Сціборський дійшов висновку, що лише держава, побудована на засадах націократії, може бути основою справжнього державного будівництва. «Все те добре, що добре для блага, сили й розвитку моєї нації; все те зле, що цю

силу й розвиток послаблює – це основна заповідь ідеології українського націоналізму [9, розд. 4].

Не повністю розділяючи погляди і ідеологію М. Сціборського, О. Бочковський пише: «За думкою автора «Націократії» 1935 року, вибір засобів у визвольній боротьбі не повинен себе обмежувати ніякими „загальнолюдськими приписами справедливості», милосердя й гуманізму... М. Сціборський є під цим оглядом прихильником етичного релятивізму, що найкраще відповідає націоналістичному максималізму, провідним гаслом якого є „Нація понад усе". До речі, цитована книга згаданого автора названа „Націократія", під чим він розуміє концепцію „державно-політичного й соціально-економічного устрою, що її заступає організований український націоналізм". Крім спільної назви, ця концепція націократії не має нічого спільного з моїм її розумінням. Як я розрізняю націоналізм і паннаціоналізм, так, на мою думку, слід було б розрізняти й демократичну націократію від автократичної паннаціократії» [8, с. 31].

І саме це О. Бочковський не сприймає і відносить М. Сціборського до ряду ідеологів-неонаціоналістів, серед яких переважає культ боротьби і культ держави.

Отже, націократична держава у розумінні О. Бочковського насамперед демократична держава, пронизана повагою до людей незалежно від їх національного походження. Націократія ж М. Сціборського – заснована на авторитарному підході.

На наш погляд, ці відмінності у поглядах не глобально суттєві, адже спільним є націоналізм, дух патріотизму, воля до незалежності і свободи.

Заслуговує на увагу також ідеологія державної самостійності України великого політичного і громадського

діяча М. Міхновського. Він був за остаточне відмежування України від Росії, що відрізняє його від М. Драгоманова.

При цьому М. Міхновський ставить акцент на силових методах досягнення визвольної мети, а також на проголошенні «Україна для українців», що стало фундаментом його ідеології.

У своїй національно-політичній програмі він відзначив, що нація може розвиватися вільно, з користю для її членів лише тоді, коли матиме власну державу і незалежність. Це досить яскраво виражено у його брошурі «Самостійна Україна»: «Як не можна спинити річку, що, зламавши кригу, навесні бурхливо несеться до моря, так не можна спинити нації, що, прокинувшись до життя, ламає свої кайдани. Наша нація ступила на новий шлях життя, а ми мусимо стати на її чолі, щоб вести до здійснення великого ідеалу. Але ми мусимо пам'ятати, що ми тільки оповіщуємо його силу, ми тільки його післанці. Цей великий – увесь народ український» [10].

Він був готовий будь-якими методами боротися за незалежність і з його ініціативи у 1917 році був сформований військовий полк. Тобто державна самостійність була для М. Міхновського головною умовою існування нації.

Не можемо не згадати його славнозвісні заповіді для УНП, які з успіхом можна застосувати і у сьогоденні, де у пунктах 6 та 8 зазначено: «Не вбивай Україну своєю байдужістю до всенародних інтересів. Не обкрадай власного народу, працюючи на ворогів України» [11, ст. 12.01.2009 р.]

Варто зазначити, що значний внесок у політичний та економічний розвиток нашої держави у період визвольних змагань належить великому діячеві, історику, правнику, політичному в'язню, впливовому українському політику – Костю Левицькому.

У міжвоєнні роки К. Левицький входив до ЦК Українського націона-

льно-демократичного об'єднання, але головні свої зусилля зосереджував на сфері національного економічного й культурного життя. Невтомно працював на посадах директора «Центробанку», голови Союзу українських адвокатів, члена Начальної ради адвокатів Польщі, редактора журналу «Життя і право». Крім того, написав низку фундаментальних праць з історії українського національно-визвольного руху, насамперед таких, як «Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 рр.» (1926), «Історія визвольних змагань галицьких українців в часи світової війни 1914–1918 рр.» (1928–1930), «Великий зрив» (1931).

Його політична кар'єра була пов'язана з націонал-демократичним рухом у Галичині, а також депутатська робота у законодавчих органах в австрійському парламенті і в Галицькому крайовому сеймі, де він особисто відстоював інтереси українських мас [12, ст. 19.11.2010 р.]

«Ми були свідомі, що гряде великий час, і тому виставили ми соборний національний ідеал: Вільна Україна! За здійснення сього ідеалу ми пішли у війну і наш нарід сказав: Війна за Україну! ...Між царською Росією і Європою мав стати охоронний вал: Україна...» [13, с 724], - пише К. Левицький у своїй праці «Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 рр.», що яскраво виражає ширі патріотичні прагнення до незалежності України.

Українська національна рада, яку він очолював, визнавала і підтримувала ОУН як рушійну силу українського політичного життя.

Ідеї К. Левицького стосувалися не

лише політичного простору, він прагнув економічно розвинути державу, тому що був співзасновником різноманітних економічних товариств і організацій. Виборчий закон ЗУНР, основним автором якого був саме К. Левицький, надавав виборчі права всім громадянам ЗУНР і відіграв важливу роль у примиренні різних національностей, які проживали на західноукраїнських землях, бо гарантував національним меншинам 30 відсотків місць у майбутньому парламенті [14, ст. 18.02.2005 р.].

Отже, погляди К. Левицького ґрунтувалися на засадах лібералізму, і особливе значення надавалося національній свідомості.

Аналізуючи ідеологічно-державницькі концепції науковців XIX-XX століття у працях теоретика національних відносин О. Бочковського, можемо зробити висновок, що, незважаючи на деякі відмінності і напрямки поглядів, суть ідей громадських діячів була однією – націоналізм та прагнення до незалежності України.

Продовжили ідеї своїх попередників націоналісти сьогодення, зокрема С. Стецько, В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, С. Хмара та інші, які і сьогодні стають на захист своєї мови, держави і свободи.

А щоб перехідний стан нашої держави не затягнувся на століття, ми повинні намагатися внести зміни не лише у законодавчу і виконавчу гілки влади – рушійною силою має стати переосмислення суспільних цінностей, бо як реально оцінила теперішню ситуацію письменниця Ліна Костенко: «Залежні від усіх і від усього будемо незалежну державу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Каневська І. Трибун поневолених народів // День.-2006.-№201.-18 листопада.

2. Нагорняк М. Томаш Гаррі Масарик про державотворчі процеси в

Україні в першій половині ХХ століття . // Політичний менеджмент.- 2005. - № 5 (14). - С. 16.

3. Мельниченко. І. Томаш Масарик – «батько» новітньої чеської державності // День.-2002. - №49.-16 березня.

4. Шендеровський В. Нехай не гасне світ науки. - К.: Видавничий дім «Простір», 2011. - 19 с.

5. Молчанов М. Державницька думка Михайла Драгоманова. (Інститут державного управління і самоврядування при КМУ) - К, 1994. - 40 с.

6. Драгоманов М. Вибрані праці. Чудацькі думки про українську національну справу. – Ізборник. Історія України ІХ-ХVІІІ ст. Першоджерела та інтерпретації. Розділ 4.

7. Історія України. (Соціально-політичні аспекти): Навчальний посібник/ За ред . Б.П. Ковальського. – К., 2003. - Ч.1. - С. 43.

8. Бочковський О.І. Вступ до націоналістики .- Украинские Страницы. - Розділ І-ІV (с. 4-31) <http://www.ukrstor.com>.

9. Сціборський М. «Націократія» Портал «Українське життя в Севастополі» - 2-4 розділ - www.ukrlife.org.

10. Міхновський М. «Самостійна Україна». - Украинские страницы.- <http://www.ukrstor.com>.

11. Заповіді Миколи Міхновського. - Ел. Газета «Воля».- 12.01. 2009.

12. Василик І. Кость Левицький: От адвоката к премьеру. Юридический портал 19.11.2010 www.pravotoday.in.ua.

13. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 рр. Украинские страницы.- www.ukrstor.com - С. 724.

14. Якель Р. Більше ніж адвокат. // Дзеркало тижня. - 2005.- № 6. - 18 лютого.

Соколовская З., Шендеровский В. Позиции Бочковского О.-И. касающиеся государственных позиций ученых XIX – XX столетий. В статье рассматриваются вопросы развития украинского движения, целью которого было достижение политического и социально-экономического статуса, подобного статусу передовых европейских стран, в работах ученых того времени: М. Драгоманова, О.-И. Бочковского, Т. Масарика, М. Сциборского и К. Левицкого.

Z. Sokolivs'ka, V. Shenderovs'kyj. O.-I. Bochkovs'kyj's relation to state conception XIX-XX centuries scientists. *The paper concerns the problems of Ukrainian movement development whose purpose was the achievement of political and socio-economic status similar to that of the front-rank European states. Special attention is given to the papers by M. Draganomanov, O. Bochkovskyj, T. Masarik, M. Sciborski, and K. Levyckyj.*